

zeitgeist

Carte publicată cu sprijinul
Fund for Central & East European Book Projects, Amsterdam

Isaiah Berlin (6 iunie 1909, Riga – 5 noiembrie 1997, Oxford), filozof și istoric al ideilor britanic, a emigrat din Uniunea Sovietică în Anglia, împreună cu familia sa, în 1921. A studiat la St. Paul's School, la Londra, apoi, beneficiind de o bursă, la Corpus Christi College, Oxford. La Oxford a fost *fellow* al All Souls College, al New College, profesor de teorie socială și politică și fondator al Wolfson College. Filozofia lui politică este preocupată în primul rând de problema libertății și a liberului-arbitru în societățile din ce în ce mai mecaniciste și totalitare. În calitate de istoric al ideilor, a primit premiile Erasmus, Lippincott și Agnelli; a primit, de asemenea, The Jerusalem Prize pentru apărarea, de-a lungul întregii sale vieți, a libertăților civile. A fost Președinte al Academiei Britanice, înnoțat în 1957.

Scrieri principale: *Karl Marx: His Life and Environment* (1939), *Historical Inevitability* (1954), *The Age of Enlightenment* (1956), *Four Essays on Liberty* (1969; trad. rom. *Patru eseuri despre libertate*, Humanitas, 1996; *Cinci eseuri despre libertate și alte scrieri*, ed. adăugită, Humanitas, 2010), *Russian Thinkers* (1978), *Concepts and Categories* (1978), *Against the Current* (1979), *Personal Impressions* (1980), *The Crooked Timber of Humanity* (1990), *The Sense of Reality* (1996), *The Proper Study of Mankind* (1997), *The Roots of Romanticism* (1999), *The Power of Ideas* (2000), *Three Critics of Enlightenment* (2000), *Freedom and its Betrayal* (2002), *Liberty* (2002), *The Soviet Mind* (2004), *Flourishing: Letters 1928–1946* (publicate în SUA sub titlul *Letters 1928–1946*) (2004), *Political Ideas in the Romantic Age* (2006), *Unfinished Dialogue* (cu Beata Polanowska-Sygulska, 2006).

Henry Hardy, *fellow* al Wolfson College, Oxford, este unul dintre legatarii literari (*literary trustee*) ai lui Isaiah Berlin. A editat mai multe cărți ale lui Berlin, inclusiv primele trei volume din corespondența sa; lucrează în prezent la restul volumelor.

ISAIAH BERLIN

Puterea
ideilor

Ediție de
HENRY HARDY

Traducere din engleză de
DANA LIGIA ILIN

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Colecția „Zeitgeist“ este coordonată de
VLADIMIR TISMĂNEANU

Redactor: Vlad Russo
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Elena Dornescu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Fedprint

Isaiah Berlin

The Power of Ideas

“My Intellectual Path“ © The Isaiah Berlin Literary Trust and Henry Hardy 1998

“The Search for Status“ © The Isaiah Berlin Literary Trust 2000

Other essays copyright Isaiah Berlin 1947, 1951, 1953, 1954, 1956

© Isaiah Berlin 1960, 1962, 1966, 1968, 1969, 1972, 1975, 1978, 1979, 1995

Editorial matter © Henry Hardy 2000

© HUMANITAS, 2012, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BERLIN, ISAIAH

Puterea ideilor / Isaiah Berlin; trad.: Dana Ligia Ilin;

ed., pref.: Henry Hardy. – București: Humanitas, 2012

ISBN 978-973-50-3679-9

I. Ilin, Dana Ligia (trad.)

II. Hardy, Henry (ed.) (pref.)

821.111-96=135.1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

Pentru Wolfson College, Oxford

Calea mea intelectuală

I. Filozofia la Oxford înaintea celui de-al Doilea Război Mondial

Interesul meu față de problemele filozofice a început când eram student la Oxford, la sfârșitul anilor '20 și începutul anilor '30, deoarece filozofia era o parte a cursului pe care îl urmau în acea vreme foarte mulți studenți de la Oxford. Ca urmare a interesului persistent pe care l-am arătat față de acest domeniu, în 1932 am fost numit profesor de filozofie, și vederile mele din acea vreme erau, firește, influențate de genul de discuții pe care filozofii contemporani cu mine le purtau la Oxford. Existau multe alte probleme filozofice, dar s-a întâmplat ca subiecțiile pe care ne concentrăm, colegii mei și cu mine, să fie roadele unei reveniri la empirism care începuse să domine filozofia britanică înainte de Primul Război Mondial, în principal sub influența a doi celebri filozofi de la Cambridge, G.E. Moore și Bertrand Russell.

Verificaționismul

Primul subiect asupra căruia ne-am concentrat atenția la mijlocul și spre sfârșitul anilor '30 a fost natura sensului – relația lui cu adevărul și falsul, cunoașterea și opinia și, mai ales, verificarea sensului în termenii posibilității de verificare a enunțurilor

în care este exprimat. Impulsul către acest subiect a venit de la membrii Școlii de la Viena, ei înșiși discipolii lui Russell și influențați în mare măsură de gânditori cum sunt Carnap, Wittgenstein și Schlick. Concepția la modă era că sensul unui enunț reprezintă felul în care el este verificabil – că, dacă nu există o modalitate de a verifica ceea ce se spune, un enunț nu poate fi adevărat sau fals, nu este real și, prin urmare, este fie lipsit de sens, fie un caz de altă folosire a limbajului, ca în comenzi sau în expresii ale dorinței, sau în literatura de imaginație, sau în alte forme de exprimare care nu-și revendică adevărul empiric.

Am fost influențat de această școală în sensul de a fi absorbit în problemele și teoriile pe care le-a generat, dar n-am devenit niciodată cu adevărat un discipol. Am crezut întotdeauna că afirmațiile care pot fi adevărate sau false, sau plauzibile, sau îndoielnice, sau interesante, chiar dacă se raportează cu adevărat la lume așa cum este ea concepută empiric (și eu n-am conceput niciodată lumea în vreun alt fel, de atunci până în ziua de azi), totuși nu este obligatoriu să poată fi verificate pe baza unui simplu criteriu zdrobitor, așa cum afirmau cei din Școala de la Viena și urmașii lor, adepții pozitivismului logic. De la început mi s-a părut că enunțurile generale nu pot fi verificate în acest fel. Afirmațiile, indiferent dacă sunt de uz curent sau din științele naturii (care erau idealul Școlii de la Viena), pot să aibă sens deplin și fără să fie strict verificabile. Dacă zic „Toate lebedele sunt albe“, n-am cum să fiu sigur că știu acest lucru despre toate lebedele care există, sau că numărul lebedelor s-ar putea să nu fie infinit; fără îndoială, o lebadă neagră contrazice această generalizare, însă verificarea ei reală în sensul deplin îmi pare imposibilă; și totuși, ar fi absurd să spun că nu are sens. Același lucru este valabil în privința enunțurilor ipotetice, și în măsură și mai mare în privința celor ipotetice neîmplinite, despre care ar fi de-a dreptul paradoxal să susții că se poate dovedi caracterul

lor adevărat sau fals pe baza observației empirice; și totuși, este limpede că au sens.

M-am gândit la foarte multe afirmații de acest fel, care aveau în mod clar un înțeles în sensul deplin a cuvântului, dar al căror înțeles nu se potrivea cu criteriul îngust propus, cel al observației empirice directe – lumea simțurilor. Ca urmare, cu toate că am participat activ la aceste discuții (de fapt, ceea ce a permis mai târziu numele de Filozofia de la Oxford a început în apartamentul meu, seara, la întâlniri la care participau filozofi ajunși apoi celebri ca A.J. Ayer, J.L. Austin și Stuart Hampshire, influențați, așa cum erau cu toții, de empirismul de la Oxford și, într-o oarecare măsură, de realismul de la Oxford – cu alte cuvinte, credința că lumea exterioară este independentă de observatorii umani), am rămas eretic, însă unul prietenos. Nu m-am despărțit niciodată de concepțiile pe care le aveam pe atunci, și cred și acum că, deși numai experiența empirică poate fi exprimată în cuvinte – că nu există altă realitate –, posibilitatea de verificare nu este singurul, și nici măcar cel mai plauzibil, criteriu al cunoașterii, credințelor sau ipotezelor. Această credință m-a însoțit toată viața și a nuanțat tot ce am gândit.

Alt subiect pe care l-am oferit atenției tinerilor mei colegi a fost statutul unor enunțuri precum „Acest roz (nuanța) este mai asemănător cu acest stacojiu decât cu acest negru“. Dacă este generalizat, e limpede că este un adevăr pe care nici o experiență n-are cum să-l contrazică – fiind fixată relația dintre culorile vizibile. În același timp, despre enunțul general nu se poate spune că este aprioric, deoarece nu decurge în mod abstract din vreo definiție și, prin urmare, nu ține de disciplinele abstracte ale logicii sau matematicii, singurele de care țin enunțurile apriorice, considerate pe atunci tautologii. Așa încât am găsit un adevăr universal în sfera empirică. Care sunt definițiile lui „roz“ și „stacojiu“ etc.? Nu au. Culorile pot fi recunoscute doar privindu-le, așa încât definițiile lor sunt clasificate ca evidente, și din astfel de

definiții nu decurge nimic logic. Aceasta se apropia de vechea problemă a judecăților sintetice a priori ale lui Kant, și am discutat luni în șir acest lucru și analogele lui. Eram convins că enunțul meu este un adevăr, dacă nu strict aprioric, cel puțin de la sine înțeles, și că opusul lui nu este inteligibil. Nu știu dacă mai târziu colegii mei au discutat iar această chestiune, dar subiectul a intrat în mod oficial în discuțiile noastre de atunci. Corespundea cu o concepție a lui Russell cuprinsă într-o lucrare cu titlul *The Limits of Empiricism*.

Fenomenalismul

Celălalt subiect discutat de contemporanii mei a fost fenomenalismul – cu alte cuvinte, problema dacă experiența omească se limitează la cea oferită de simțuri, așa cum spuneau filozofii britanici Berkeley și Hume (și, în unele dintre lucrările lor, Mill și Russell), sau există o realitate independentă de experiența simțurilor. Pentru unii filozofi, ca Locke și adepții lui, exista o astfel de realitate, cu toate că ea nu ne este accesibilă în mod direct – o realitate care provoacă experiențele simțurilor, singurele pe care le putem cunoaște direct. Alți filozofi susțineau că lumea exterioară este o realitate materială care poate fi percepută direct, sau, după caz, percepută eronat: poziția asta se numea realism, spre deosebire de concepția potrivit căreia lumea noastră este creată în întregime de facultățile umane – rațiune, imaginație și celelalte – numită idealism, în care eu n-am crezut niciodată. N-am crezut niciodată în adevărurile metafizice – fie ele adevăruri raționaliste, ca acelea expuse de Descartes, Spinoza, Leibniz și, în felul său foarte diferit, de Kant, sau adevărurile idealismului (obiectiv), ai căror părinți sunt Fichte, Friedrich Schelling și Hegel, care mai au și acum discipoli. Prin asta vreau să spun că adevărul și natura lumii exterioare erau subiectele la care

mă gândeam, și despre care, într-o anumită măsură, scriam – și unele dintre concepțiile mele despre ele au fost publicate¹.

Unul dintre fenomenele intelectuale care au avut cel mai mare impact asupra mea a fost căutarea generală de către filozofi a certitudinii absolute, a răspunsurilor care nu pot fi puse la îndoială, a siguranței intelectuale depline. De la început mi s-a părut că este o căutare iluzorie. Indiferent cât de solide, de răspândite, de inevitabile, de „înțelese de la sine“ ar părea o concluzie sau o informație directă, întotdeauna putem gândi că există ceva care să le modifice, sau chiar să le răstoarne, chiar dacă nu ne putem imagina pe moment ce ar putea să fie acel ceva. Și, mai târziu, această bănuială, că mare parte din gândirea filozofică a mers pe un drum iluzoriu, a ajuns să-mi domine ideile într-o conexiune nouă și foarte diferită.

În vreme ce mă îndeletniceam astfel cu activitatea de predare și cu discuțiile în genul de filozofie pe care l-am schițat mai sus, mi s-a încredințat sarcina de a scrie o biografie a lui Karl Marx. Concepțiile filozofice ale lui Marx nu mi s-au părut niciodată deosebit de originale ori de interesante, însă studiarea acestor concepții m-a condus la cercetarea predecesorilor lui, și în special la acei *philosophes* francezi din secolul al XVIII-lea – primii adversari organizați ai dogmatismului, tradiționalismului, religiei, superstiției, ignoranței, asupririi. Am început să admir sarcina măreață pe care și-au asumat-o gânditorii care au creat Enciclopedia Franceză, și efortul măreț de a-i elibera pe oameni de întuneric – clerical, metafizic, politic și așa mai departe. Și, cu toate că am ajuns, cu timpul, să mă opun unora dintre temeliile credințelor lor comune, nu mi-am pierdut niciodată admirația față de Iluminismul acelei perioade, și nici sentimentul solidarității cu el: ceea ce am ajuns să critic la el au fost, în afară de neajunsurile empirice, unele dintre consecințele lui, atât

---

1. V. lucrarea autorului *Concepts and categories* (*op. cit.*, p. 9 de mai sus, nota 1).

logice, cât și sociale; mi-am dat seama că dogmatismul lui Marx și al adepților lui derivă parțial din certitudinile Iluminismului secolului al XVIII-lea.

II. Istoria ideilor și teoria politică

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial am fost funcționar militar. Când m-am întors la Oxford să predau filozofie am început să cuget la două probleme principale. Una a fost monismul – teza principală a filozofiei occidentale, de la Platon până în zilele noastre –, iar cea de-a doua a fost sensul și aplicarea noțiunii de libertate. Am dedicat mult timp fiecareia și ele mi-au modelat gândirea timp de mulți ani.

Monismul

Uimiți de succesul spectaculos al științelor naturii în secolul lor și în cele dinainte, oameni ca Helvétius, Holbach, d'Alembert, Condillac, precum și propagandiști geniali ca Voltaire și Rousseau, au crezut că, în cazul în care se descoperă metoda corectă, se poate dezvălui un adevăr de tip fundamental despre viața socială, politică, morală și personală – adevăr de tipul celui care a triumfat în cercetările lumii exterioare. Enciclopediștii credeau că metoda științifică este singura cheie a acestei cunoașteri; Rousseau și ceilalți credeau în adevărurile eterne descoperite prin metode introspective. Dar, cu toate deosebirile dintre ei, aparțineau unei generații care era convinsă că este pe cale să rezolve toate problemele ce-au frământat omenirea încă de la începuturile ei.

Această convingere se sprijină pe o teză mai amplă: și anume, că la toate întrebările adevărate trebuie să existe un răspuns adevărat, și numai unul, toate celelalte răspunsuri fiind false, altfel

întrebările nu ar putea fi întrebări autentice. Trebuie să existe un drum care îi duce pe cei ce gândesc limpede către răspunsurile corecte la aceste întrebări, în lumile morală, socială și politică în aceeași măsură ca în cea a științelor naturii, indiferent dacă metoda este sau nu aceeași; și după ce se pun laolaltă toate răspunsurile corecte la cele mai acute întrebări morale, sociale și politice care preocupă (ori ar trebui să preocupe) omenirea, rezultatul va reprezenta răspunsul suprem la toate problemele existenței. Desigur, s-ar putea să nu ajungem niciodată la aceste răspunsuri: s-ar putea ca oamenii să fie prea tulburați de propriile emoții, sau prea proști, sau prea lipsiți de noroc ca să poată ajunge la ele; s-ar putea ca răspunsurile să fie prea grele, s-ar putea să lipsească mijloacele, tehnicile să fie prea greu de descoperit; dar, oricum ar fi, dacă întrebările sunt autentice, răspunsurile trebuie să existe. Dacă nu știm noi, s-ar putea ca urmașii noștri să știe; ori poate că știau înțelepții din Antichitate; și dacă ei nu știau, poate că știa Adam, în Grădina Raiului; iar dacă nu știa el, trebuie să știe îngerii; și chiar dacă ei nu știu, Dumnezeu trebuie să știe – răspunsurile trebuie să existe.

Dacă se descoperă răspunsurile la întrebările sociale, morale și politice, atunci, știind că ele sunt ceea ce sunt – adevărul –, oamenii nu pot să nu le urmeze, căci n-ar fi ispitiți să facă altfel. Așa încât poate fi concepută o viață perfectă. Poate că nu se poate ajunge la ea, însă, în principiu, trebuie să se poată forma această concepție – de fapt, trebuie să credem, în principiu, în posibilitatea de a descoperi singurele răspunsuri adevărate la marile întrebări.

Este sigur că acest crez nu s-a limitat la gânditorii iluminați, chiar dacă metodele recomandate de alții sunt diferite. Platon credea că matematica este calea către adevăr, Aristotel credea că s-ar putea să fie biologia; evreii și creștinii căutau răspunsurile în cărțile sfinte, în cele spuse de învățătorii cu inspirație divină și în viziunile misticilor; alții credeau că metodele de laborator

și matematice ar putea rezolva lucrurile; iar alții credeau, ca Rousseau, că numai sufletul omenesc nevinovat, copilul care nu este corupt, simplul țăran poate să cunoască adevărul – mai bine decât membrii corupți ai societăților ruinate de civilizație. Dar lucrul cu care erau cu toții de acord, așa cum au fost urmașii lor, după Revoluția Franceză, care au presupus, poate, că adevărul este mai greu de obținut decât crezuseră predecesorii lor mai naivi și mai optimiști¹, era faptul că legile dezvoltării istorice pot fi descoperite (și de atunci încolo au și fost), că toate răspunsurile la întrebările despre felul în care trebuie să trăiești și despre ce trebuie să faci – morala, viața socială, organizarea politică, relațiile personale – pot să fie organizate în lumina adevărilor descoperite prin metodele corecte, oricare ar fi ele.

Aceasta este *philosophia perennis* – ceea ce au crezut oamenii, gânditorii, de la presocratici până la toți reformatorii și revoluționarii din vremea noastră. Este credința esențială pe care se reazemă gândirea omenească de două milenii încolo. Căci dacă nu există răspunsuri adevărate la întrebări, cum se poate ajunge la cunoaștere în vreun domeniu? Acesta a fost miezul gândirii europene raționale, și, de fapt, spirituale, timp de multe epoci. Chiar dacă oamenii se deosebesc atât de mult, chiar dacă se deosebesc culturile, dacă se deosebesc vederile morale și politice; chiar dacă există o imensă varietate de doctrine, religii, morale, idei – totuși, undeva trebuie să existe un răspuns adevărat la cele mai acute întrebări care frământă omenirea.

Habar n-am de ce am fost întotdeauna sceptic față de această credință aproape universală, dar am fost. Poate fi o chestiune de temperament, dar asta e.

---

1. Fourier, precursor al socialiștilor, și Saint-Simon credeau într-o societate organizată în mod științific. Pentru Saint-Simon ea urma să fie condusă de bancheri și de oamenii de știință și inspirată de artiști și poeți. Urmașii lor au fost socialiștii francezi – Cabet, Pecqueur, Louis Blanc și teroristul Blanqui și, în cele din urmă, Marx și Engels și adepții lor.